

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

RIZA TEVFİK'İN ŞİİRLERİNDE ALEVİ-BEKTAŞİ KÜLTÜRÜNÜN YANSIMALARI

Abdulhamit TOPRAK¹

Özet

Türk ve Alevi-Bektaşî edebiyatının önemli şair ve düşünürlerinden olan Rıza Tevfik, aynı zamanda bir Bektaşî Babasıdır. Cumhuriyet Dönemi'nde yaşayan, şiirleriyle yol göstermeye, ilgili duygu ve düşüncelerini fade etmeye çalışan Rıza Tevfik; Alevi-Bektaşî Edebiyatına önemli katkılarda bulunan şiirlere imza atmış şairlerinden biridir. Şiirlerinde dile getirdiği duygular farklılık göstermektedir. Zira Alevi-Bektaşî konusunda şiirler yazdığı gibi, sürgünde olduğu yıllarda memleket özlemine dile getiren şiirlere de yer vermiştir. Şiirlerinde, birçok Alevi-Bektaşî şairin veya dedenin, babanın, dedebabanın dile getirdiği duyguları getirdiği söylenebilir. Rıza Tevfik'i çoğu Alevi- Bektaşî şairinden ayıran yönü, onun aynı zamanda bir filozof olarak da anılmasıdır. Şair ait olduğu toplumun duygu ve düşüncelerini yansıtmakla yükümlü kişidir, Rıza Tevfik'in de şiirlerinde bu duygu ve düşüncelerle hareket ettiğini söylemek mümkündür. Bu çalışmada bir Bektaşî babası olan Rıza Tevfik'in şiirlerindeki Alevi-Bektaşî kültürünün yansımaları ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Rıza Tevfik, Alevi-Bektaşî, kültür, din, şiir

Reflections of Alevi-Bektashi Culture In Riza Tevfik's Poems

Abstract

One of the most important poets and thinkers of Turkish and Alevi-Bektashi literature, Rıza Tevfik is also a Bektashi Father. Rıza Tevfik, who lived in the Republican Period and tried to guide and express her thoughts and feelings with her poems; He is one of the poets who made important contributions to Alevi-Bektashi Literature. The emotions expressed in his poems differ. Because he wrote poems about Alevi-Bektashi and also included poems. Alevi-Bektashi poets or grandparents. What distinguishes Rıza Tevfik from most Alevi-Bektashi poets is that she is also called a philosopher. Retic Tevfik acts with these feelings and thoughts in his poems. In this study, reflections of Alevi-Bektashi culture in the poems of Rıza Tevfik, a Bektashi father, will be discussed.

Keywords: Rıza Tevfik, Alevi-Bektashi, culture, religion, poetry.

¹ Dr., İçişleri Bakanlığı, A.edebiyat@hotmail.com

GİRİŞ

Türk edebiyatında filozof olarak tanınan Rıza Tevfik, yüz ellilikler listesinde yer aldığı için bir süre sürgün hayatı yaşamıştır. Sürgün hayatının üzerine memleket özlemini dile getirmek için “Uçun Kuşlar Uçun” şiirini yazmıştır. Bazı şiirleri gibi, bu şiiri de bestelenmiştir. Türk edebiyatının renkli karakterlerinden biridir.

Bektaşîliğiyle ilgili olarak Turgut Koca şu bilgilere yer verir: “ 1868 yılında Edirne’de doğmuştur. Tabip olduğu halde mesleği dışında çalışmış, İstanbul Üniversitesinde felsefe hocalığı yapmıştır. Politikaya atılmış, eğitim bakanlığı, Devlet Şurası başkanlığında bulunmuştur. Bir hayli kitapları ve yazıları yayımlanmıştır. Şiirleri “Serab-ı Ömrüm” adlı kitabında toplanmıştır. 1948 yılında İstanbul’da ölmüştür. Harabi Babadan el alarak Bektaşî tarikatına girmiş, sonra Mehmet Lütfi Babadan Babalık icazeti aldığı söyleniyor.(1990: 785)

Bu makalede, Bektaşî Babalarından biri olan Rıza Tevfik’in ve verilen şiirlerindeki dinî ve kültürel yönü ele alınacaktır.

Örnek şiirleri

1

Harabat ehliyiz bu bir âlemdir
Şevk ile onda dem sürenlerdeniz
Hesap sorma bize biz hayli demdir
Defter-i amâlı dürenlerdeniz

Hûn-i dil nûş ettik bezm-i sefâda
Zevk-i cavidâni bulduk rızada
İfa’yı ahd için vakt-ı belâda
Tir-i kahra göğüs gerenlerdeniz

Bu nefis-i hodkamı çekip de dâre
Gülerek ser verdik ulu serdâre
Bir gamze uğruna didâr-ı yare
Canla başla gönül verenlerdeniz

Ders alıp cananın fettan gözünden
Şiir meşk eyledik şirin sözünden
Gizlice bir yoldan batın yüzünden
Kabe-yi maksûda erenlerdeniz

Nur-i aşk inince dil-i agâha
Murg-i ruhu saldı ta kurb u gâha
Baba ocağıdır biz o dergâha
Destursuz pervasız girenlerdeniz

Teveccüh kılmadık bâb-ı niyâza
İrfanla eriştik rütbe-yi nâza
Aşına çıkmışız şubedebâza
Perdenin ardını görenlerdeniz

Arıfsen kâmiller önünde değil
İlminle öğünme sen kendini bil
Bâğ-i marifette biz bir gül değil
Deste deste çiçek derenlerdeniz

Hey Rıza arifiz derviş nihâdız
Alâik kaydından çözülmüş şâdız
Mest-i layakılız gamden âzâdız
Postu meyhaneye serenlerdeniz. (Özmen,1994: 231)

Bektaşî kültüründe ilme ve insana oldukça önem verildiği görülür. Bölükbaşı'nın, bu şiirde Bektaşî kültürünün bu yönünü göstermeye çalıştığı söylenebilir. Şiirde ayrıca dinî bazı değerlerden ötürü kişinin nefsini hesaba çekmesi, nefsin arzu ve isteklerinden kurtulma çabası da işlenen dinî hususlardandır.

“Rıza Tefvik, felsefi ve dini anlamda gerçeği aramak üzere başladığı araştırmaları sonunda Türk milletinin öz malı olan ve onun ruhunu en güzel biçimde dile getiren tekke ve halk edebiyatı örneklerini keşfeder. Milletnin hafızasındaki folklor malzemesiyle sadece halk şairleri ve Bektaşî dervişlerinin elinde kalan halk ve tekke şiirlerini samimi ifadeleriyle Türk milletinin karakterini en güzel şekilde yansıtan örnekler olarak değerlendirir.” (Uçman,2008: 68)

2

Bana sual sorma, cevap müşküldür
Her sırrı ben sana açamam hocam
Hakk'ın hazinesi darı değildir.
Cami avlusunda saçamam hocam

Kayd-ı âhiretle düşmem mihnete
Ben burda memurum şimdi hizmete
Hayvan otlatırken gidip cennete
Sana hulle donu biçemem hocam

Miracı anlatma, eşek değilim
Bildiğin kadar da melek değilim
Günahkâr insanım, ördek değilim
Bu ağır gövdeyle uçamam hocam

Halka korku verme velve salıp
Dünya ve âhiret bu köhne kalıp
Ben softa değilim cübbemi alıp
İmaret imaret göçemen hocam

Ölümden ürker mi tez ölen kimse
Çoktan mazhar oldum ben Hak nefese
Bu demi sürerken ecel gelirse
İşimi bırakıp kaçamam hocam

Şarabı menetme, o değil hüner
Âşıkım, bâdesiz pek başım döner
Gönlümde muhabbet ateşi söner
Özrüm var, sade su içemem hocam²

Nar-ı cehennemi önüme serme
Günahımı döküp kaygılar verme
Kitapta yerini bana gösterme
Ben pek o yazıyı seçemem hocam

Feylesof Rıza'yım, dinsiz anlama
Dini ben öğrettim kendi Babama
Her ipte oynadım, canbazım amma
Sırat köprüsünü geçemem hocam.(Özmen,1994: 232)

Şairin; bu şiirinde acziyetinden ve Allah'ın büyüklüğünden, Allah'ın hazinesindeki bolluktan hareketle merhametli oluşundan bahsettiği söylenebilir. Ayrıca "Özrüm var, sade su içemem hocam" dizesiyle şair, Muharrem ayında saf su içilmeden oruç tutmaktan bahsetmektedir. Alevilerde tutulan Muharrem orucunda su içilmeden iftar yapma kaidesi vardır. Şair "sade su" deyişiyle oruç tuttuğunu dile getirmek istemiştir. Bektaşilerde oruç tutulurken su içilmez, su ihtiyacı yenilen yemeklerdeki sudan karşılanmaktadır. Şiirde geçen Miraç, Nar-ı Cehennem gibi sözcük ve söz öbekleri de dinî birer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca şiirdeki "hulle donu" sözü Alevi-Bektaşî kültüründe dini bir kavram olarak kullanılmaktadır. Korkmaz, hüllenin Alevi-Bektaşî kültüründe "Cennet giysisi" olarak kabul edildiğini dile getirir. Hulle donunu ise keramet sahibi kimselerin ruhunun büründüğü bir zarf olarak kaydetmiştir.(1994: 171)

3

Gel derviş beri gel yabana gitme,
Her ne arıyorsan inan sendedir,
Nefsine beyhude eziyet etme,
Kabeyse maksudun, Rahman sendedir.

² Alevilere göre oruç denildiğinde akla öncelikle Muharrem orucu gelir. Muharrem orucu ya da diğer bir adıyla On İki İmam Orucu tutmak Anadolu, Rumeli, Irak ve İran'daki Alevilere has bir uygulamadır. (Çelik-Balcı,2015: 71)

Çöllerde dolaşıp, seraba bakma,
Allah Allah deyip sehaba bakma,
Talibi hak isen kitaba bakma,
Okumak bilirsen Kur'an sendedir.

İlimle bir kılı kırka yararsın,
Gördüğün rüyada sade sen varsın,
Etrafına bakıp, kimi ararsın
Bu tabayı Kutbei Kuran sendedir.

Kılı kırk yarmaya irfandır deme,
Ona yahşi buna yamandır deme,
Şuna gerçek, buna yalandır deme,
Birin aslı yok, yalan sendedir.

Ayrı mana verme küfr ile dine,
Varıp gelme şaşkın, şekli yakına
Arif isen egah ol sırrı mubine,
Vesveseden küfürdür iman sendedir.

Bir gönül şehrine, dolaş bir kere,
Gıyaset neyimiş, güneşle zerre,
Yalnız sen kadirsin hayır ile şere,
Şere meyil isen Şeytan sendedir.

Cilve etsin dersen, kemaliyle hak,
Çıkıp kendinden bir kendine bak,
Aynel hak sözünü dilinden bırak,
Lafa kulak verme irfan sendedir.

Nefsini evvela çıkar aradan,
Bir renge boyanmadan karadan,
Gönlünde balk vurur nuru yaradan,
Zulmete dolanma yardım sendedir.

İşittim Babasız bir oğulmuşsun,
Hem cennet de doğmuş, hem kovulmuşsun
Hem kesiret istemiş, hem boğulmuşsun,
Allahım suçu ne isyan sendedir.

Gayrıdan arayıp derdine çare,
Ne varlık verirse nur ile mara,
Cennetten çıktınsa behey avare,
Havva'yı aldatan yılan sendedir.

Şanın pek Ali'dir nevarpest isen,
Her şeye taparsan put perest isen,
Vadeyi aşk ile eğer mest isen,
Kendine gel aşık canan sendedir.

Cahil mazahire hak diye bakar,
Herkese başında bir kandil yakar,
Bu seyli havadis, durmayıp akar,
İlelebet bâki kalan sendedir.

Her şeyin varlığı senin özündür,
Kendini çok gören senin gözündür,
Bu mülke hükmeden senin sözündür,
Kalbin kürsüdür, sultan sendedir.

Menbaı sendedir, feyzi hayatın,
Gelip giden canlar hep nefahatın,
Hayrette boğulma bu kâinatın,
Hepsi bir katredir, umman sendedir.

Hey Rıza takat yok hakkı inkâra,
Sen mahrem imişsin didara dara,
Şimdi agah oldun sırrı esrara,
Alemleri yaradan vicdan sendedir.(Özmen,1994: 233)

Şiirde, her şeyden ziyade insanoğlunun kendine yönelmesi gerektiği dile getirilmiştir. İnsanoğlunun aradığı soruların cevabının aslında, kendi yaratılışında olduğunu düşünmektedir. Ayrıca "Hz. Havva ve Hz Adem"ın

Cennet ve Cehennem dinî mevzusunda yer vererek telmihte bulunmuştur. Bektaşî kültüründe pek çok şair, insan merkezli şiirler ortaya koymuştur. Tevfik'in bu şiirinde kültürün veya geleneğin bir yansıması olarak "insan"ın verildiği söylenebilir. İnsanoğlunun, yaratılışı gereği doğaüstü birçok özelliği taşıdığı şiirde dile getirilmiştir.

4

Çağrıldım hazrete doğruldum yola
Rah-ı erenlere girdim hû deyu
Sanki bülbül oldum aşığım güle
Gonceyi emelim derdim hû deyu

Zannettim Refref'e ben oldum süvâr
Baktım Cibrel yol gösterir aşikâr
Ettim çatal kapı önünde ikrar
Selam alıp selam verdim hû deyu

Bir işaret oldu andan da geçtik
Ol, vakit yar ile ağyarı seçtik
İkinci kapı da bir ilaç içtik.
Veda etti gitti derdim hû deyu

Üçüncü kapıdır kırklar durağı
Geçtim seyreyledim sol ile sağı
Anladım ordadır cennetin, bağı
Cümle Peygambere erdim hû deyu

Dedi rehber "İşte Hayyî lâ yenam"
Gayrı yoktur benim hizmetim tamam
Sidre-i müntehâ dördüncü Selam
Adabı erkânla durdum hû deyu

Bir kitap erişti içeri girdim
Bir hoş olup akli- fikrimi verdim
Layakıl yüzümü dizine sürdüm
Göz attım, şah'ımı gördüm hû deyu

Sonra şahım ile sohbeta daldık
 Sekâhüm hamrinden badeler aldık
 Rıza ilelebet birlikte kaldık
 Hak ile Hak olduk geldim hû deyu.(Özmen,1994:234)

Şiirde; Alevi-Bektaşî kültür ve erkânı açısından önemli bir yer arz eden bazı dört kapı kırk makam ve Sidre-i müntehâ gibi dinsel terimlerin geçtiği görülmektedir. Dört kapı Alevi-Bektaşî erkânını, geleneğini, yaşayışını etkileyen; hatta belirleyen dinî unsurdur. Ayrıca Cebrail(a.s)'den ve ikrar vermekten bahsetmesi de Alevi-Bektaşî kültüründe de birer dinî unsur olarak görülmektedir. Şiirde geçen "Sidre-i müntehâ" söz öbeğini Uludağ, terim olarak "Hz. Peygamber'in [Mi'rac gecesi](#) yanında ilâhî sırlara mazhar olduğu ağaç veya makam" diye açıklanabileceğini ifade eder.(2009:151)

5

Sevdalar demiydi bülbül çilerdi
 Servistan içinden bir ses gülerdi
 Çiçekler kuşlardan buse dilerdi
 Kâinat aşk ile mecnundur sandım

Sıra dağlar mordu, sular kırmızı
 Suları beklerdi bir peri kızı
 Alnından öperken akşam yıldızı
 Yeşil gözlerine meftundur sandım

Çöllerde dolaşıp seraba bakma
 Allah Allah deyip sehaba bakma
 Tarih-i Hakk ben kitaba bakma
 Okumak bilersen Kuran sendedir.(Özmen,1998: 246)

3, 4 ve 5. şiirlerdeki; "Her ne arıyorsan inan sendedir...Her şeyin varlığı senin özündür, Kalbın kürsüdür, sultan sendedir... Okumak bilersen Kuran sendedir..." gibi cümlelerle insanın kendisine yönelmesi ve özüne bakması gerektiğini dile getirmektedir. Ayrıca İnsan oğlunun yaratılışındaki mucizevî yöne ve yüceliğe dikkat çekilmek istendiği söylenebilir. Alevi-Bektaşî kültüründe insan, her zaman övülmüştür. Bu şiirde insanın övüldüğü görülmüş, kainatın bir nevi özü gibi gösterilmeye çalışılmıştır.

SONUÇ

Alevi-Bektaşî edebiyatı, genel itibarıyla Anadolu ve diğer ülkelerde yaşayan Alevi-Bektaşî topluluklarının duygu ve düşüncelerini yansıtan bir edebiyat olarak değerlendirilebilir. Bünyesinde birçok yazar ve şairi barındıran bu edebiyatın, oldukça zengin bir edebi topluluk olduğunu söylemek mümkündür; zira çoğu Dede, Baba ve Dedeabanın edebiyat ve şiirle ilgilendiği görülmüştür. Rıza Tevfik Bölükbaşı da bunlardan biridir. Türk

Edebiyatının renkli simalarından olan Rıza Tevfik Bölükbaşı Cumhuriyet Dönemi'nde yaşamış şair, devlet adamı, filozof ve Bektaşî Babalarından biridir. Şiirlerinde çeşitli konuları dile getiren şairin, Alevi-Bektaşî kültürünü, erkânını, geleneğini yansıtan şiirlere de yer verdiği görülmüştür. Yaşadığı dönemin buhranlı bir dönem olması ve sürgün hayatı yaşaması, onun memleket özlemini dile getiren şiirlere yer vermesine vesile olmuştur. Şiirlerinde şair, halk şiiri geleneğine uyarak adını/mahasını kullanmıştır. Şiirlerinde pek çok Bektaşî babası gibi onun da Bektaşî kültür ve fikirlerini önemli ölçüde yansıttığını söylemek mümkündür. Ayrıca Alevi-Bektaşî kültüründe önemli bir yer tutan insan oğlunun Tevfik'in şiirlerinde de önemli bir yer tuttuğu ve övüldüğü görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Çelik, H.- Balcı, S.,(2015) “Doğuşehir Alevilerinin Muharrem Ayındaki İbadetlerine Dair Bazı Tespitler ve Ziyaretgahlarıyla İlgili Halk Efsaneleri (Satıroba Köyü Örneği)”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S.12 s.67-88.
- Koca, T. (1990) *Bektaşî Nefesleri ve Şairleri (13. Yüz yıldan 20. Yüzyıla kadar)*, Maarif Kitaphanesi, İstanbul.
- Korkmaz, E.(1994) *Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, 2.basım, İstanbul.
- Özmen, İ.(1994) *Alevi Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, C V, Saypa Yayınları, Ankara.
- (1998) *Alevi Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, C V, TTK Basımevi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Uçman, A. (2008) “RızaTevfik Bölükbaşı” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.35, s.68-70 İstanbul.
- Uludağ, S. (2009) “Sidretü'l-Müntehâ” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.37, s.151-152 İstanbul.

